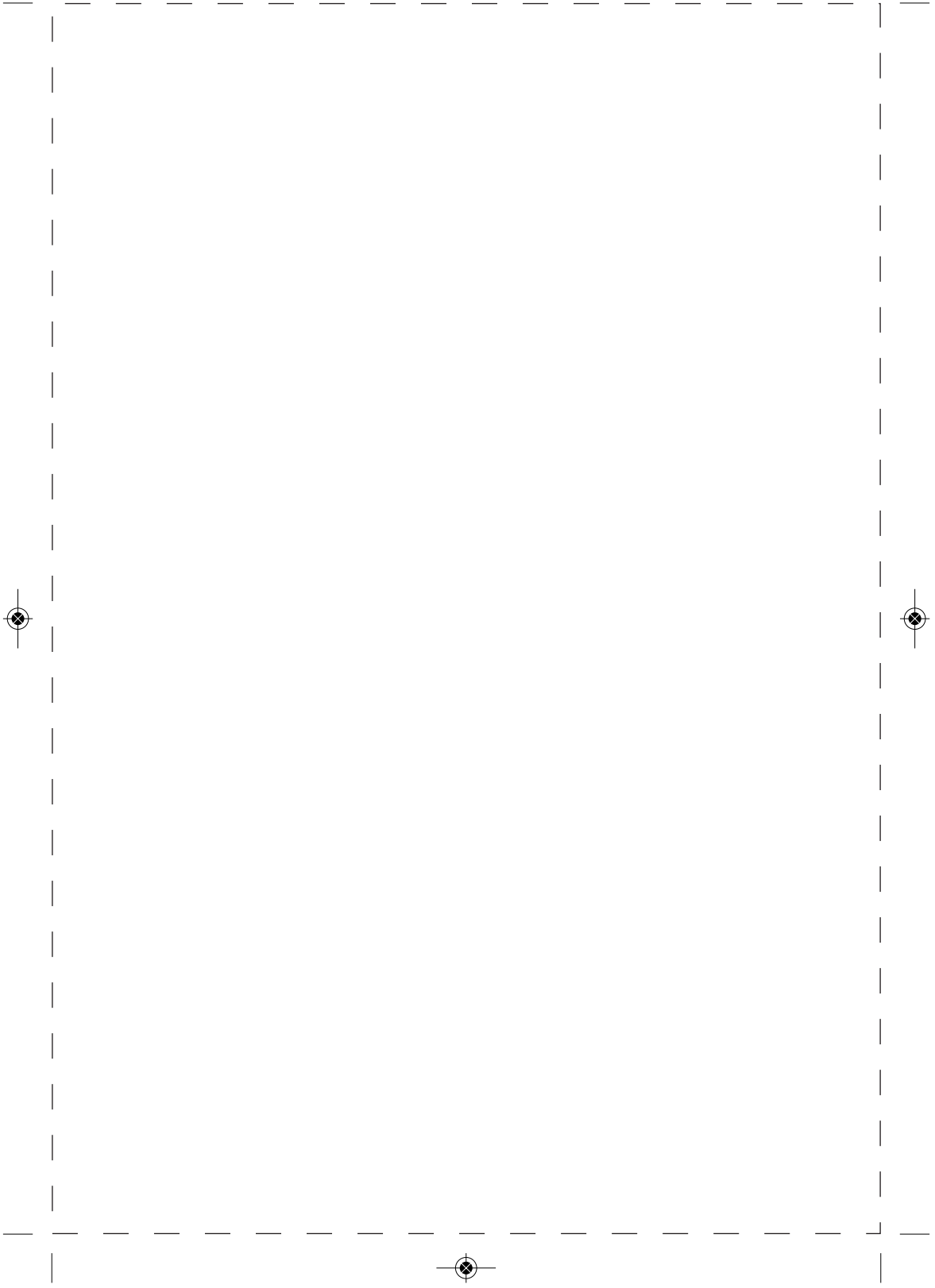

TUDÓ, ‘colom silvestre’: tingué la forma *todó*, més aviat que *tudó* en la llengua antiga i en quasi tots els parlars moderns (llevat del mallorquí) [...]; se sap que ja existí en formes com TITUS, *TITONE i TUTUNUS en llatí vulgar, amb el mateix sentit i d’altres de translàtics (com ‘membre viril’); en tot cas és un mot de creació elemental, amb repetició de la consonant T-T- [...]. Hi ha, però, coincidència interessant i curiosa, i potser reveladora des del punt de vista originari, amb un mot llatí, arcaic, popular i afectiu, de significat conegut. [...] La... *titola* (perdoneu, lectors). [...] Fins és probable que hi vagi haver antecedents indoeuropeus. Almenys és segur que hi hagué germanor grega, com sigui que hi ha l’arrel indoeur. TU- ‘inflar’; i que en grec no sols és “renflement, grosseur”, sinó precisament “pénis”. La conclusió de JohB-Hofmann, i no podem pas dir que sigui arbitrària, és que *titus* “taube” i “penis” és un mot del llenguatge infantil, com *píppina* que Marcial usa amb sentit de “parva mentula” (I, 72) (*Lateinische Umgangssprache*, § 81; trad. meva, *El Latín Familiar*, ai de mi, imprès incorrectíssim sense enviar proves). [...] Doncs: varietat fluctuant, molt pròpia dels mots de creació expressiva. En fi, quant a la precessió semàntica entre els diversos valors llatins (ornitològic, sexual i onomàstic) ja hem establert abans que les conclusions han de restar ambivalents. I no hi ha gran mal que hi restin.

Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. VIII, pàgs. 919-923

PREÀMBUL
La llengua del clan

A la família de la meva mare es parlava castellà, a la del meu pare, català. A l'època en què festejaven, el meu oncle patern va fer una aposta amb el seu germà: quan es casés i tingués fills, la nova família parlaria en castellà. El meu pare va sostenir el contrari i va guanyar la juguesca. Ell i la meva mare es van casar el 28 de maig de 1949, van tenir cinc fills i a casa sempre vam parlar català entre nosaltres, i més tard amb els nostres fills i néts.

El meu oncle, Francesc Todó, familiarment el tiet Paco, era un home donat a la broma i a la crítica social, i estic segur que el seu pronòstic no procedia únicament del fet que la família de la meva mare fos castellanoparlant, sinó d'un altre factor d'abast més general, difús i relacionat amb la història recent, que els jugadors devien tenir en compte en les seves previsions respectives sense explicitar-lo al moment de fer l'aposta, potser per no ofendre ningú. Em refereixo al costum que s'havia estès entre alguns sectors de la burgesia barcelonina, després de la Guerra Civil, d'expressar-se en castellà fins i tot en l'àmbit estrictament familiar, en contrast amb l'ús lingüístic que havia sigut

habitual des de molt temps enrere, i que consistia a parlar català a casa i reservar el castellà per a la vida social, els negocis i el tracte amb el servei, quan n'hi havia. El meu pare i el seu germà coneixien molts casos d'aquesta conversió sobtada i de vegades en parlaven amb sorna, com d'una mostra dels intents d'adaptació als nous temps d'una part de la societat barcelonina que es comptava entre els que havien guanyat la guerra.

La meua mare solia explicar una anècdota que il·lustra de manera caricaturesca de tan literal aquest fenomen de mutació lingüística: el marit d'una tia segona seva va anar al front, es va “passar als nacionals” i acabada la guerra va tornar a casa tan imbuït d'ardor franquista que en retrobar la seva dona, amb qui sempre havia parlat català tot i dir-li Carmen, va dictaminar amb entusiasme:

—Mira, Carmencita, he pensado que a partir de ahora hablaremos en castellano.

La seva dona se'l va mirar de dalt a baix amb estupefacció i va replicar:

—Au, au, Cinto, no diguis ximpleries. Lo que has de fer és anar a prendre un bon bany i vestir-te de persona normal per sopar.

Però no tothom va reaccionar com la Carmen Font, i alguns pares van imaginar-se que fer servir amb els fills aquella llengua que ja feia molts anys que usaven en altres àmbits era una manera de propiciar un futur més homogeni, menys problemàtic i en definitiva menys perillós. Si als protagonistes d'aquesta metamorfosi se'ls preguntava per la causa de la seva decisió, la gran majoria eludia les raons ideològiques i assegurava que era una manera de

preparar més bé els fills de cara al futur, perquè els semblava que el domini del català era una competència que a partir d'aleshores no seria mai més gaire valorada ni cotitzada.

En això, com en moltes altres coses, aquell segment de la burgesia barcelonina es va equivocar de mig a mig i va haver de rectificar a mesura que anava afluixant el feixisme militant dels anys quaranta i la vida tornava a una certa normalitat prosaica i realista. Així, molts d'aquells nois i noies més o menys de la meua edat que a casa van ser tractats en castellà per uns pares que entre ells parlaven català, al cap dels anys van passar-se al català com a llengua habitual per raons merament pragmàtiques: la majoria dels seus amics el parlaven i resultava més pràctic adaptar-se a aquesta majoria que continuar en minoria. Jo n'he conegut moltíssims casos, i la primera vegada que se t'adreçaven en català en comptes d'usar el castellà, de vegades anunciant i justificant el canvi i altres vegades no, la reacció de l'interlocutor —posem per cas, jo— solia ser d'estranyesa durant un període de temps variable, fins que t'acostumaves al canvi de llengua.

Canviar constantment de llengua és una habilitat que solem tenir els catalans, si més no els barcelonins, i que de vegades deixa una mica perplexos els forasters. Un amic meu escocès, apassionat de les llengües i bon coneixedor de moltes situacions lingüístiques europees, em va dir que aquesta agilitat per saltar d'una llengua a l'altra sense conflicte ni transició no l'havia trobada enlloc més. El cas és que jo he conegut moltes famílies en què els pares parlen català o bé entre ells o bé amb altres i s'adrecen als fills en

castellà. Però la combinatòria pot arribar a ser molt més complicada, per no dir pintoresca: una amiga meva morta prematurament, l'escriptora Isabel Núñez, parlava castellà amb els pares i les germanes i català amb els amics. Es va casar amb un madrileny i van tenir un fill als anys vuitanta. Aquest nen, ara un adult, sempre va parlar català amb la mare però també amb el pare madrileny, que s'adreça a ell en castellà. Un altre matrimoni, ella madrilenya i ell català, va tenir dos fills amb molts anys d'interval: el gran parla castellà amb tots dos progenitors, la petita els parla català a tots dos, però la mare parla a la filla en castellà. En conclusió, el bilingüisme, a Catalunya, és un fenomen natural i variadíssim que si es mira amb una certa tranquil·litat no sembla fer mal a ningú, més aviat al contrari, asseguren alguns especialistes —i Goethe va arribar a dir que cap monolingüe no coneix realment la pròpia llengua.

Una de les coses que m'agradaria fer en aquest llibre és il·lustrar la familiaritat que tenim moltíssims barcelonins i catalans més o menys de la meua edat amb dues llengües oficials del territori, i molt sovint amb alguna altra. No pretenc convèncer ningú, sinó explicar com en mi han arribat a conviure tres llengües, el català, el castellà i el francès, de vegades amb el predomini d'una, de vegades d'una altra, de vegades en un magnífic empat.

***

L'aposta la va guanyar el meu pare i els meus pares ens van parlar en català, cosa que només implica que jo m'integrés d'aquesta manera, o en aquesta modalitat, en la comunitat

dels barcelonins bilingües. Perquè, com que la meua àvia materna era andalusa i va parlar tota la vida en castellà, nosaltres, vull dir tota la resta de la família, sempre parlàvem amb ella en aquesta llengua; amb el seu marit i avi matern meu, que era de Manresa, i amb els meus oncles i ties materns, sempre vam parlar en català.

Altres vies de contacte familiar amb el castellà van ser l'ensenyament obligatori, els llibres, la premsa i la ràdio i també allò que abans se'n deia "el servei". Quan jo era petit, a casa hi havia una minyona resident, una "tata" que s'encarregava dels nens, a més d'una cosidora que venia un cop o dos per setmana a sargir la roba i fer-nos camises i pantalons (el meu pare fabricava els teixits), a més d'un barber que ens venia a tallar els cabells als quatre germans amb una maquineta que de vegades ens feia uns pessics molt dolorosos i ens deixava el clatell encetat, a més de la Maruja, la manicura que venia a casa no sé amb quina freqüència a "fer-li les mans" a la meua mare. I que consti que el meu pare no era un home molt ric, tenia una empresa tèxtil no gaire gran i si a casa hi treballava tanta gent era perquè en aquells anys (jo sóc el germà gran i vaig néixer el 1950) els sous del servei domèstic eren baixos, molt baixos.

Del sector professional del meu pare i del meu avi sempre se n'havia dit "el textil" fins que un dia ens vam trobar l'accent canviat, com en el cas, una mica lúgubre, d'aquesta malaltia que en castellà es diu *ébola*, del nom d'un riu africà, i en català, vés a saber per què, s'entesten a dir-ne "ebola", cosa que produeix frases entre còmiques i tètriques quan les sents llegides pels locutors, que diuen que "l'ebola" ha matat no sé quanta gent, com si fossin víctimes

d'aquella bola enverinada que s'usava fa anys per matar rates o guilles, però que sempre acabava causant la mort d'algun gos amic. Una altra paraula curiosa pel canvi no d'accent tònic sinó de gènere és la sida, paraula masculina en francès i castellà, però femenina en català. ¿És casual que es tracti de dues malalties gravíssimes? ¿Ens trobem davant d'un cas de màgia propiciatòria? Per sort, la correcció dels anàlisis per les anàlisis ha quedat pràcticament obsoleta perquè ara ja ningú es fa anàlisis sinó "analítiques", que es veu que són molt més fiables.

Però el que volia explicar és que de tot el personal que vivia o treballava a casa, l'única persona que parlava català era la Salomé, la *niñera*, murciana casada amb un català. Per tant, dir que "a casa es parlava català" és una generalització un pèl abusiva o una veritat parcial. Eren els anys del franquisme, els diaris i les revistes eren en castellà, i la ràdio i el cinema, i els anuncis dels carrers, i els rètols dels bars i les botigues. En canvi, els cambrers i els dependents del meu barri quasi sempre et despatxaven en català. Però el tramviàire et parlava en castellà, com els policies. Els taxistes i els urbanos, depèn, n'hi havia de catalans però la majoria eren castellans, com ara.

Els estius els passàvem a la Garriga i per nosaltres representaven un bany de català, una autèntica immersió en la seva varietat vallesana, fins al punt que alguns nois del poble, els més malintencionats, es burlaven del nostre accent barceloní.

—iColònia pudenta, colònia pudenta! —ens cridaven.

I nosaltres replicàvem:

—iPaletos, paletos! —pronunciat a la catalana.

A la Garriga, a les botigues et despatxaven sempre en català encara que fossis castellanoparlant, com la meva àvia i la gran majoria de les minyones, que aviat es van acostumar a entendre'l. Hi fèiem aquells estiueigs d'abans, pràcticament de tres mesos, de Sant Joan a la Mercè, i el trasllat era bastant aparatós: al cotxe del meu pare hi “pujava” (en català, pujar i baixar són nocions que remetent a la vivència individual, no a l'orografia) la família i la minyona. El camió del recader (paraula no normativa que vaig intentar incloure en va a la meva traducció de *Madame Bovary* l'any 1992) pujava coves amb roba de casa i a més la rentadora, cosa que demostra que no érem tan rics, perquè si no n'hauríem tingut dues.

Naturalment, el meu pare no podia passar-se els tres mesos anant i venint —o pujant i baixant— de Barcelona a la Garriga en una època en què no hi havia autopistes. Solia agafar les vacances a l'agost, i la meva mare em va deixar de pedra quan em va explicar, deu fer uns vint anys, que a ells els hauria agradat tancar el despatx i la fàbrica al juliol o al setembre per no fer les vacances com tothom i no trobar tanta gent als llocs on anaven de viatge, però que “les treballadores volien fer les vacances a l'agost perquè no es volien perdre la festa major de Gràcia”. La frase va transportar-me a una altra època. Aquell femení, “les treballadores”, la importància atorgada a la festa major de Gràcia, tot aquell escenari que s'havia desenvolupat durant la meva infància, adquiria una tonalitat que semblava ben bé sortida d'una novel·la de Mercè Rodoreda.

El meu pare, doncs, venia a la Garriga tan sovint com podia, però no cada dia. Si en passava tres o quatre sense

venir, ens comunicàvem amb ell per telèfon, i com que a la casa d'estiueig no hi teníem línia, per trucar a Barcelona havíem d'anar a l'oficina de la Telefònica, “demanar conferència” i fer cua esperant que et cridessin per entrar al locutori. Aquesta espera, que podia ser llarga, era un moment que m'agradava moltíssim: m'acostava a la finestreta de vidre granulat i sentia com la telefonista interpretava una fantàstica rapsòdia de toponímia catalana mentre ficava i treia dels forats unes clavilles acabades en cordons flexibles recoberts de cotó trenat que semblaven serps.

—¿Vilanova?, posa'm el vint-i-tres, reina. Aquí la Garriga, sí, digues, Taradell, ¿el noranta-dos?, ara te'l passo, maca. Sí, digue'm, Granollers, ei, Granollers, que no et sento, Paquita. ¿Cardedeu, que em sents? Hola, Manlleu, reina, ¿com va tot?, posa'm el dotze, Mariona, ¿i la mare, bé? ¿Barcelona? ¿Barcelona? No hi ha manera...

Era fascinant, o a mi m'ho semblava, i em costava creure que pocs anys abans aquella telefonista tan nostrada es veiés obligada a recitar en castellà tot el que no fossin els topònims: en la immediata postguerra, i segurament fins a començament dels cinquanta, si la telefonista et sentia parlar en català, tallava la comunicació. Imaginar la mare i el pare festejant per telèfon en castellà em resultava difícil i molt còmic. Potser per això, perquè van festejar sempre i només en català, el meu pare va acceptar el repte que li havia llançat el seu germà i va assegurar que als seus fills ens parlaria en català.